

فرمانده معظم کل قوا: «ممکن است تهاجمات در آینده، این چنین صریح و روباز و سهل‌الدفع نباشد و ممکن است پیچیده‌تر باشد و لذا پیچیدگی و ایمان قوی لازم است. (۱۳۶۹/۰۶/۲۹)

مقاله پژوهشی: بررسی نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های فرماندهی و مدیریت در عرصه جنگ‌های آینده ج.ا.ایران

محمدحسین افشردی^۱ و علیرضا شیخ^۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۳/۰۱

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۰۹

چکیده

جنگ به عنوان پدیده‌ای ویرانگر همواره امنیت انسان‌ها را تهدید کرده و با گذر زمان و پیشرفت فناوری، صحنه‌های جنگ پیچیده‌تر و گسترده‌تر شده و همین تغییرات نیاز به مطالعه در خصوص جنگ و توانمندی‌های مقابله با آن را ضروری‌تر می‌نماید. هدف این پژوهش بررسی توانمندی‌ها براساس نیاز حوزه‌های مختلف فرماندهی و مدیریت صحنه جنگ در ج.ا.ایران می‌باشد. این تحقیق از جنبه جهت‌گیری، کاربردی و از جنبه هدف، توصیفی می‌باشد. به منظور تحقق هدف‌های تحقیق ابتدا با مطالعه پیشینه و ادبیات نظری تحقیق و مصاحبه با خبرگان، صحنه جنگ در سه حوزه فرماندهی، مدیریت و سطوح راهبردی دسته‌بندی گردید و سپس با انتخاب نمونه آماری از جامعه آماری (شامل استادان و دانش‌آموختگان دانشکده دفاع ملی) با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۸۵ نفر و نظرخواهی از آن‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته و با بهره‌گیری از روش تحقیق آمیخته (علی-مقایسه‌ای و معادلات ساختاری) و استفاده از آزمون «خی دو»، نتایج دسته‌بندی گردید. در نتیجه تحقیق درکنار تقسیم‌بندی صحنه جنگ در سه حوزه فرماندهی، مدیریت و سطوح راهبردی، توانمندی‌ها و نیازهای مستقل هریک از این سه حوزه به‌منظور جهت‌گیری‌های تربیت نیروی انسانی کارآمد و متناسب با نیازهای صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران مشخص گردید.

واژگان کلیدی: جنگ آینده، فرماندهی، مدیریت سطوح راهبردی.

۱. استاد ژئوپلیتیک دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

۲. دکترای مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول)-

مقدمه

از جنگ تعریف واحدی نشده و در اصل از هیچ واژه‌ی مربوط به حوزه علوم انسانی، مفهوم یکسانی وجود ندارد. از این رو هر کسی و هر اندیشه‌ای، جنگ را به گونه‌ای تعریف می‌کند که با تعریف دیگری ناسازگار است؛ بنابراین، تعدد در تعریف جنگ، تنوع در طبقه‌بندی و انواع آن را نیز پدید می‌آورد. (تجری غیب‌آبادی، ۲۰۱۳: ۸۹). تعدد تعاریف به دلیل تکثر رویکردها و نگاه‌ها به جنگ سبب گردیده تا هر کسی نزدیک‌ترین تعریف به اندیشه و گرایش خود را برای این موضوع انتخاب نماید. بنابراین با بررسی تعریف‌های انجام‌شده می‌توان یک تعریف به نسبت جامع از جنگ با رویکرد دفاعی ارائه نمود. جنگ عبارت است از برخورد مسلحانه بین دو یا چند کشور؛ از منظر نگاه به آینده می‌توان جنگ را برخورد خشونت‌آمیز و مسلحانه دو یا چند گروه یا کشور برای تصاحب منافع بیشتر در آینده دانست. (طلوعی، ۱۳۷۵: ۳۸۸)

تکثر تعاریف و برداشتها از جنگ و واقعیت‌های آن در صحنه‌های درگیری، سبب می‌گردد تا متولیان امر تربیت و آموزش نیروی انسانی به فکر احصای نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های نیروی انسانی به عنوان عنصر اصلی صحنه جنگ به منظور مانایی و موفقیت در این صحنه افتاده و با تولید محتوای لازم، نیازهای صحنه عملیات آینده را پاسخگو باشند.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

نیروی انسانی به عنوان عنصر اصلی موفقیت سازمان‌ها، بایستی با نیازهای صحنه مأموریت توجیه و قابلیت‌های لازم برای حضور مؤثر، قاطع و تضمین‌کننده موفقیت را داشته و مبتنی بر نیازهای صحنه، کفایت لازم برای پاسخگویی به تهدید را به دست آورد.

تکثر رویکردها و چندوجهی شدن و ترکیبی شدن راهکنش‌ها سبب تغییر صحنه‌های جنگ و به دنبال آن تغییر واکنش‌های متقابل گردیده است، به گونه‌ای که معیارهای جهانی تعریف‌شده تربیت نیروی انسانی کارآمد نیز متناسب با نیازهای صحنه جنگ تغییر می‌یابد.

بنابراین شناخت ابعاد و مؤلفه‌های جنگ‌های آینده می‌تواند در تعیین نیازمندی‌های آموزشی مراکز فرهنگی و آموزشی نیروهای مسلح مؤثر بوده و رویکرد نظام‌های آموزشی را تبیین نماید. همچنین باتوجه به حساسیت و موقعیت بسیار تنش‌زای منطقه غرب آسیا و تهدیدهای آشکار و پنهان علیه ج.ا.ایران، وقوع هرگونه جنگ و تخاصم در سطوح مختلف دوراز انتظار نبوده و لازم است با شناخت نیازهای آموزشی مرتبط با تهدید، مراکز آموزشی را جهت پاسخگویی به نیازها تجهیز نمود. در این پژوهش، محققان به دنبال احصای نیازها، توانمندی‌ها و قابلیت‌های فرماندهی و مدیریت عرصه جنگ‌های آینده بوده تا از این رهگذر، نیازهای آموزشی موردنیاز مراکز آموزشی راهبردی نیروهای مسلح برای تربیت فرماندهان و مدیران عالی نظام مقدس ج.ا.ایران جهت مدیریت صحنه‌های جنگ آینده را تعیین و برشماری نمایند.

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

ناظر بر تغییرات روزافزون روش‌های جنگ و تغییر نیازهای صحنه‌های نبرد، انجام یک مطالعه فراگیر برای شناخت صحنه جنگ آینده و احصای نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های لازم برای تربیت نیروی انسانی کارآمد، به‌منظور مانایی در صحنه‌های تهدید و خطر با هدف کسب برتری امری اجتناب‌ناپذیر است که در صورت عدم‌اطلاع از این نیازها سرمایه سازمان به‌سمت نیازهای غیرمرتبط هدایت شده و قابلیت سازمان برای پاسخ به تهدید کاهش می‌یابد. بنابراین با انجام این مطالعه محتوای لازم برای شناخت ابزار، متون و روش‌های تربیتی فراهم و در صورت عدم انجام آن قادر به هدایت دقیق داشته‌ها به سمت نیازهای واقعی تربیت و آموزش نیروی انسانی (خواسته‌ها) فراهم نمی‌شود.

۳-۱. پیشینه تحقیق

مبتنی بر محورهای موردبحث در این پژوهش، تاکنون کار نظام‌یافته‌ای با محوریت حوزه‌های مورد اشاره در عنوان این پژوهش انجام نشده و به‌طورمعمول بیشتر مباحث پیرامون جنگ‌های آینده و شناخت ابعاد و مؤلفه‌های آن می‌باشد. همچنین با بررسی ادبیات

رایج در این حوزه و اسناد و مدارک مرتبط، موضوعی با این عنوان تاکنون مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است. از سوی دیگر، به علت تخصصی بودن موضوع تاکنون ورود علمی دقیقی که ناظر بر سابقه مطالعاتی در این مورد باشد، به کفایت صورت نگرفته است؛ گرچه در بعضی از اسناد و مدارک ورودهای کارشناسی در این حوزه صورت گرفته، اما مستندی علمی که شایستگی ارجاع در این زمینه داشته باشد، یافت نشد.

به رغم نبود مستندات علمی قوی، اما می‌توان از اندیشه‌های نظامی و نظریه‌های مرتبط با حوزه جنگ و صلح در این پژوهش استفاده کرد. در واقع، می‌توان گفت که اندیشه نظامی سابقه طولانی داشته و با پیدایش نبرد میان انسان‌ها همزاد است. جنگ یکی از دیرپاترین پدیده‌های جامعه انسانی است و از دیرباز تاکنون به گواه تاریخ، جامعه ایران در دوره‌های مختلف به گونه‌ای درگیر جنگ بوده است. این پدیده برای بشر همراه با تلخی‌ها و شیرینی‌ها، زهر و پادزهرها بوده است. همه جنگ‌ها در طول تاریخ بشر دارای وجوه مشابه و تمایز بسیاری بوده‌اند. بخش زیادی از باور نظامیان در جنگ و صلح متأثر از نظرها و اندیشه‌هایی در خصوص ماهیت و ویژگی‌های جنگ است که توسط اندیشمندانی چون «سن تزو»، «کلاوزویتس» و.. عنوان شده است؛ بر این اساس مفاهیم و مبانی مشترکی که در دوره‌های مختلف وجود دارد، قابلیت بهره‌گیری در این تحقیق را دارد.

۴-۱. سؤال تحقیق

قابلیت‌ها و توانمندی‌های مختلف فرماندهی و مدیریت صحنه جنگ‌های آینده ج.ا.ایران کدامند؟

۵-۱. هدف تحقیق

بررسی قابلیت‌ها و توانمندی‌ها براساس نیاز حوزه‌های مختلف فرماندهی و مدیریت صحنه جنگ ج.ا.ایران.

۶-۱. روش تحقیق

این تحقیق با روش آمیخته (علی-مقایسه‌ای و معادلات ساختاری) انجام و نتایج به‌دست آمده با استفاده از آزمون «خی دو» دسته‌بندی گردید. در این تحقیق ابتدا با مطالعه ادبیات و پیشینه تحقیق و همچنین مصاحبه با خبرگان مؤلفه‌های توانمندساز در صحنه جنگ استخراج گردیده. سپس جهت اعتبارسنجی و اولویت‌بندی توانمندی‌های موردنیاز در هر یک از سه حوزه تقسیم‌بندی شده (مدیریت، فرماندهی، سطوح راهبردی) از آزمون های کمی استفاده شد. در این مرحله، تحقیق از نوع علی-مقایسه‌ای و با بهره‌گیری از معادلات ساختاری بوده و هدف آن تعیین و اولویت‌بندی توانمندی‌های موردنیاز صحنه جنگ در سه حوزه مدیریتی، فرماندهی و سطوح راهبردی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش، خبرگان حوزه دفاع به تعداد ۳۴ نفر و دانش‌آموختگان و دانشجویان دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی که در زمینه صحنه جنگ ج.ا.ایران صاحب‌نظر بوده که ۱۹۹ نفر برآورد شده و با محاسبه از راه فرمول کوکران حجم نمونه ۸۵ نفر تعیین گردیده است. در این پژوهش با نگرش به تجزیه و تحلیل افتراقی^۱ به حالات متغیرهای کمی از رابطه معناداری^۲ نظرهای صاحب‌نظران در خصوص مؤلفه‌ها بهره‌گیری شده است. همچنین استفاده از روش علی-مقایسه‌ای جهت مقایسه مؤلفه‌های موجود در پژوهش با یکدیگر به منظور احصای کاربردی‌ترین آن‌ها نیز از جمله موارد استفاده شده در این پژوهش می‌باشد. در پایان، با نظرسنجی از نمونه آماری و آزمون خی دو برای تعیین توانمندی‌های موردنیاز صحنه جنگ در سه حوزه مدیریتی، فرماندهی و سطوح راهبردی استفاده شده است.

روایی و پایایی مقیاس توانمندی‌های صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران براساس خبرگی صورت گرفته نیازهای صحنه جنگ ج.ا.ایران در سه حوزه نیازهای فرماندهی، نیازهای مدیریتی و نیازهای سطوح راهبردی مورد ارزیابی قرار گرفته است. برای به‌دست آوردن این

1. Differential Analysis
2. Significant

توانمندی‌ها نیاز است تا توانمندی‌های موردانتظاری که به این نیازها منتهی شوند شناسایی و نیازهای آموزشی براساس همین توانمندی‌ها تدوین گردند.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفهوم‌شناسی

۲-۱-۱. دیدگاه‌های مختلف درباره ماهیت جنگ

تاکنون با نگرش‌های مختلفی به موضوع جنگ و مطالب مربوط به آن نگریده شده است. در مجموع، نگرش^۱ و دیدگاه‌های مربوط به جنگ شامل موارد زیر است:

الف. آرمان‌گرایان^۲: مهم‌ترین وجه معرف نظریه‌های لیبرال، باور به امکان تحول و تغییر در روابط بین‌الملل به شکل همکاری، کاهش تعارض‌ها و تضادها و در نهایت دستیابی به صلح جهانی است. آن‌ها بر امکانات کارگزاری انسانی^۳ برای تغییر تأکید کرده و معتقدند که همکاری نهادینه میان دولت‌ها می‌تواند به پیشبرد صلح جهانی کمک کند. مفاهیم لیبرالی وابستگی متقابل و جامعه جهانی حاکی از آن است که در جهان معاصر مرز میان دولت‌ها به شکلی فزاینده نفوذپذیر شده و دولت‌ها با تکیه بر منافع مشترک در پیشبرد صلح و امنیت بین‌المللی همکاری می‌کنند. (مشیرزاده، ۱۳۸۶: ۲۷-۲۶)

ب. واقع‌گرایان^۴: سنت واقع‌گرایی از مدت‌ها پیش بر مطالعات جنگ سایه افکنده است. این مکتب فکری دارای طرفدارانی چون «ماکیاولی»، «هابز» و... است. واقع‌گرایان معتقدند بازیگر اصلی سیاست بین‌الملل دولت‌های مستقلی هستند که برای افزایش امنیت، قدرت و رفاه خود در یک نظام بین‌المللی آنارشیک (فقدان یک قدرت حکومتی مشروع برای حل اختلاف‌ها و اجرای توافق‌ها میان دولت‌ها یا بازیگران دیگر) به صورت عقلانی عمل می‌کنند. آن‌ها معتقدند دولت‌ها برای پیشبرد منافع خود از ابزارهای قهری استفاده کرده و

1. Attitude
2. Idealists
3. Agency
4. Realists

تلاش می‌کنند بر مخاصمات اثر گذاشته تا برای خود کسب اعتبار کنند. در این زمینه، حکومت آمریکا تا اندازه زیادی تابع نظریه دوم بوده و تأکید می‌کند ثبات تنها زمانی حاکم می‌شود که در عرصه نظام بین‌الملل، قدرت‌های رقیب همدیگر را تعدیل و خنثی کنند. (میرزایی، ۱۳۸۶)

۲-۱-۲. جنگ‌های آینده و مفاهیم مرتبط

سرعت تحولات دفاعی موجب گردیده تا کشورها نسبت به بازنگری راهبرد و رهنامه نظامی خود تجدیدنظر نمایند. از آنجا که پیشرفت و توسعه فناوری غرب در تقابل با نظام-های ارتش به سبک شرقی (از جمله نمونه‌های یوگسلاوی سابق و ارتش بعث عراق) پیروز گردیده، این موضوع خود به مباحث داغی برای تحلیل‌گران نظامی و عناصر راهبردی تبدیل شده تا با چاره‌اندیشی و طراحی‌ها و برنامه‌های پیچیده بازی جنگ، از توان مقابله و دفاع در مقابل تهدیدهای نظامی برخوردار شوند. بنابراین، می‌توان گفت با در نظر گرفتن وقوع این تحولات و فروپاشی برخی اتحادها و پیمان‌های نظامی و عدم اتکای برخی کشورها به روش‌های دیرینه قبلی، ضرورت بررسی و تهیه راهبردهای جدید و رهنامه‌های نظامی دوچندان گردیده است.

آنچه امروزه با عنوان جنگ‌های آینده از آن یاد می‌شود، تدوین راهبرد نظامی متناسب و منطبق با ماهیت و ویژگی‌های جنگ‌های آینده را ضروری می‌سازد. (کرمی‌راد، ۱۳۸۴: ۴-۲) آنچه مسلم است اینکه ماهیت جنگ همواره در حالت تغییر بوده و سرعت این تغییر از هر زمان دیگری بیشتر است. برخی شواهد نشان می‌دهد رویدادهای معاصر تا چه اندازه شیوه جنگ آمریکا را تحت تأثیر قرار داده است. از طرفی ماهیت جنگ نیز همچون سایر رفتارهای پیچیده و جمعی انسانی به آهستگی تغییر می‌کند؛ بنابراین درک دوره‌های تغییر جنگ مشکل است. اما از آن مشکل‌تر پیش‌بینی این تغییرات است؛ چرا که برخلاف سعی و تلاش گسترده‌ای که در امور مالی، پزشکی، حقوقی و... صورت می‌گیرد، تجربه جنگ واقعی همیشه رخ نمی‌دهد؛ چون جنگ را به‌طور معمول نمی‌توان همیشه تجربه کرد. سربازان برای کسب تجربه لازم در مورد جنگ باید بر تجربه‌های گذشته تکیه کنند. (اسکیلر، ۱۳۸۴: ۱۳)

از زمانی که جنگ سرد خاتمه یافت؛ چهره تهدیدها، فرصت‌ها و معادله‌های نظام بین‌الملل نیز دچار دگرگونی شد. معلوم نیست تهدیدهای روشن و از میان‌رفته دوران جنگ سرد در نزاع همیشگی بر سر منافع محدود، جای خود را به چه تهدیدهای ناشناخته دیگری داده و مشخص نیست که این تغییر و تحول در شرایط پیش‌آمده، جهان را رهسپار بی‌ثباتی و جنگ خواهد نمود یا ثبات و آرامش را به‌همراه خواهد داشت. ظهور منافع جدید در سطح بین‌الملل، لزوم تدوین راهبرد و وضعیت نیرویی مناسبی را برای تأمین منافع آمریکا دوچندان می‌نماید. (کاگلر، ۱۳۸۰: ۱۱)

می‌توان گفت که پیش‌بینی آینده غیرممکن بوده و عدم قطعیت آن بر تعداد فرضیه‌هایی که برای تفکر آینده لازم است می‌افزاید. بنابراین تمامی مطالعات درخصوص آینده نوعی گمانه‌زنی هستند. همچنین برای نگاه به آینده باید گذشته را نیز در نظر گرفت. زیرا حال لبه پیشین گذشته و نیز خط عزیمت آینده است. میراث گذشته همراه ماست و ما در رویارویی با مشکلات زمان حال به‌طور روزمره با این میراث دست‌وپنجه نرم می‌کنیم. (اسکیلز، ۱۳۸۴: ۱۷)

۲-۱-۳. نگرش‌های عمده به مفهوم جنگ در آینده

شناخت دقیق جنگ آینده و ماهیت آن نیازمند شناخت فراگیر مفاهیمی چون نگرش‌ها، رویکردها، هدف‌ها، علت‌ها و ویژگی‌های آن‌هاست، زیرا درک ماهیت متغیر جنگ‌های آینده و همچنین آینده جنگ وابسته به درک این مفاهیم است. (حسنلو، ۱۳۸۸: ۱۵-۱۲)

الف. نگرش آخرالزمانی

از دیدگاه صاحبان این نگرش، هرگونه جنگ مهم در آینده باتوجه به پیشرفت فوق‌العاده سلاح‌ها موجب نابودی جهان و پایان حیات بشری و در نتیجه آخرالزمان بشری خواهد شد. این نگرش به چند دسته آخرالزمان فناوری، آخرالزمان طبیعی، آخرالزمان اسطوره‌ای و آخرالزمان دینی (با قرائت تورات) تقسیم می‌شود. (حسنلو، ۱۳۸۸: ۱۲)

ب. نگرش مبتنی بر جنگ جهانی

در این نگرش باتوجه به ویژگی جهانی شدن همه امور زندگی بشر، هر جنگ مهم در آینده دارای قابلیت سرایت سریع به نقاط دیگر را داشته و پیشرفت در برد سلاح‌ها، جنگ را به همه جهان گسترش خواهد داد. به عبارت دیگر، تمدن‌ها بالقوه مستعد جنگ بوده و ارائه نظریه برخورد تمدن‌ها ناشی از این دیدگاه است. «هانتینگتون» معتقد است اگر جنگ جهانی در آینده پیش آید؛ بین تمدن‌ها خواهد بود که در آن کشمکش اصلی میان غرب از یک سو و ائتلافی از اسلام و تمدن کنفوسیوس از سوی دیگر صورت خواهد گرفت. (هانتینگتون، ۱۳۸۱)

ج. نگرش مبتنی بر جنگ محدود و منطقه‌ای

در این نگرش بروز جنگ تا آخرین روز عمر بشر در کره خاکی ادامه خواهد یافت. «رابرت.اچ. اسکیلز» در کتاب «جنگ آینده» معتقد است که جهان همواره آستن جنگی جدید است؛ پس هیچ‌گاه دلایل بروز جنگ‌های منطقه‌ای به کلی از بین نخواهد رفت. صاحب‌نظران آمریکایی همواره با ترسیم کمربند ناآرامی، مناطق ویژه‌ای را همواره مستعد بروز جنگ و ناآرامی منطقه‌ای می‌دانند. (میرزایی، ۱۳۸۶)

۲-۲. مشخصه‌های جنگ‌های آینده

با بررسی آثار برخی از نظریه‌پردازان نظامی غرب و رهنامه نظامی آمریکا، مشخصه‌های زیادی برای جنگ‌های آینده قابل استخراج بود که در جدول شماره (۱) به تعدادی از آنها اشاره می‌شود. (حیدری و عبدی، ۱۳۹۱: ۴۴)

جدول شماره (۱): مشخصه‌های جنگ‌های آینده

ردیف	مشخصه‌ها	ردیف	مشخصه‌ها
۱	عملیات سریع و قاطع	۱۵	تهاجم هوایی و موشکی دقیق
۲	راه‌اندازی ائتلاف و انجام عملیات مرکب	۱۶	مدیریت زمان
۳	انجام عملیات تأثیر محور یا مبتنی بر تأثیر	۱۷	تلاش در راستای کاهش هزینه‌های جنگ
۴	هم‌افزایی (سینرژی) قدرت	۱۸	تأکید بر عملیات سایبری و مجازی‌سازی جنگ
۵	انجام عملیات غیرخطی	۱۹	مدیریت آستانه تحمل ملت‌ها
۶	به‌کارگیری نیروهای ویژه	۲۰	تغییر در نوع مانور
۷	ارزیابی همه‌جانبه اطلاعاتی	۲۱	تکیه بر ابزارهای الکترونیکی و مخابراتی و پرداختن به جنگ الکترونیک
۸	درگیری هم‌زمان در سطوح سه‌گانه	۲۲	رویکرد شبکه‌محوری به جنگ
۹	انجام عملیات پیشداستانه	۲۳	به‌کارگیری راهکنش ناهم‌تراز، ناهمگون و یا نامتقارن در جنگ‌های آینده
۱۰	استمرار عملیات	۲۴	مدنظر قراردادن ابعاد و جنبه‌های مختلف جنگ نرم
۱۱	توسعه صحنه نبرد و نفوذ بر عمق هدف	۲۵	استفاده از توانمندی‌های هواپیماهای بدون سرنشین
۱۲	تکیه بر عملیات روانی	۲۶	انتخاب راهبرد آمادی بر مبنای پشتیبانی متمرکز
۱۳	حمله به مراکز ثقل	۲۷	پیوند هنر و علم و فناوری در جنگ‌های آینده
۱۴	آفند مسطح و راهکنش عملیات موزاییکی		

۲-۳. توانمندی‌های فرماندهان و مدیران راهبردی در ج.ا.ایران

۲-۳-۱. تعریف فرماندهی، رهبری و مدیریت

در تعریفی از فرماندهی و رهبری در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) آمده است:

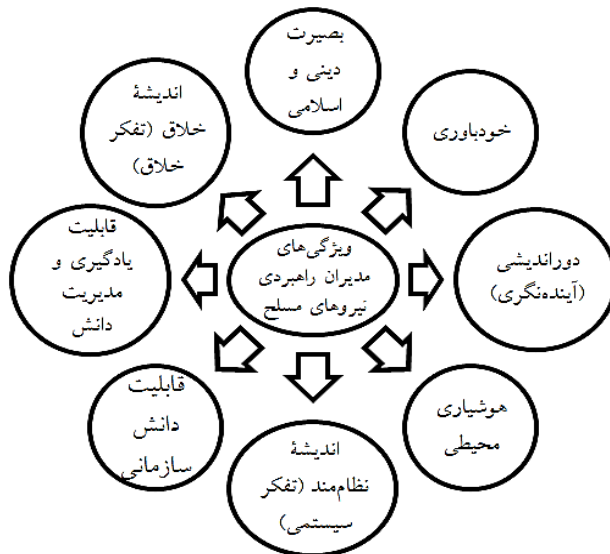
«فرماندهی، یک امر معنوی، یک نوع رهبری، یک نوع اداره همه‌جانبه و یک چیز متکی به ذهن و احساس و عمل و جسم و روح و با سازماندهی و شکل‌سازمانی صحیح است؛ همان چیزی است که در نیروهای مسلح، موجب کارایی کامل می‌شود». (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۶۹/۱۰/۲۶)

«در فرماندهی، رهبری وجود دارد. جوهر فرماندهی، رهبری است. فرمانده نظامی فقط به ابلاغ آیین‌نامه و دستور نمی‌پردازد، بلکه مجموعه تحت فرماندهی خود را رهبری می‌کند؛ یعنی فکر و جان و دل آن‌ها را هم مانند جسم آن‌ها هدایت می‌نماید». (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۸۱/۰۸/۰۷)

«رهبری، یعنی حرکت، رفتار و نشان دادن شاخص‌هایی که جای آن بکن و نکن را بگیرد؛ بدون بکن و نکن، حرکت ایجاد کند؛ حرکتی از روی دل. به جای ارتباط گرفتن با جسم‌ها، باید با دل‌ها ارتباط وجود داشته باشد؛ این را باید در خودتان به وجود بیاورید و در خودتان تقویت کنید». (مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۱/۰۲/۰۳)

اما مدیریت فرایند به‌کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و واپایش است که برای دستیابی به هدف‌های سازمانی و براساس نظام ارزشی مورد قبول صورت می‌گیرد. (زین‌الدینی، ۱۳۹۶: ۱۶۶-۱۶۵)

در پروژه تحقیقاتی که از سوی «نبی‌الله دهقان» با عنوان «ارائه الگوی تفکر راهبردی مدیران ارشد نه‌اجا در سطوح و حوزه‌های مختلف سازمانی با هدف ارتقای توان رزمی» در سال ۱۳۹۲ به سفارش معاونت طرح و برنامه و بودجه ارتش ج.ا.ایران (مدیریت تحقیقات نظری آجا) به انجام رسیده است، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخصه‌های زیر برای مدیران فرماندهان سطوح راهبردی احصا شده که به دلیل نزدیکی محیطی، قابل تعمیم به کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران می‌باشد. بنابراین با بهره‌گیری از این پروژه، به برشماری این ویژگی‌ها به شرح مندرج در شکل شماره (۱) پرداخته می‌شود:

شکل شماره (۱): ویژگی‌های مدیران راهبردی نیروهای مسلح. (دهقان، ۱۳۹۲)

در این پروژه که با رویکرد بررسی و آسیب‌شناسی الگوهای رفتاری و فرهنگ سازمانی و ارائه راهکار مناسب و اثربخش در نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران انجام شده، به حوزه تفکر راهبردی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قدرت رزمی اشاره رفته و با برشماری مؤلفه‌ها و شاخصه‌های این بُعد نسبت به احصای ویژگی‌های مدیران و فرماندهان اقدام شده است.

۲-۴. مصاحبه با خبرگان

به‌منظور غنابخشی به ادبیات تحقیق و بومی‌سازی ادبیات رایج، با تعداد ۳۴ نفر از خبرگان حوزه دفاع در سطوح راهبردی که در مشاغل ۱۸ به بالا انتصاب دارند مصاحبه شده و مؤلفه‌های زیر از پاسخ به این سؤال به‌دست آمد: «با توجه به ویژگی جنگ‌های آینده، نیازمندی‌ها و توانمندی‌های صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران کدامند؟» این توانمندی‌ها در سه حوزه فرماندهی، مدیریت و نیازهای سطوح راهبردی صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران مطالبه گردیدند.

جدول شماره (۲): نیازمندی‌ها و توانمندی‌های موردنیاز صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱	آشنایی با راهکنش‌های جنگ شهری برای مقابله با جنگ‌های نیابتی	۲۱	دشمن‌شناسی
۲	مقابله با گروه‌های شورشی	۲۲	آینده‌پژوهی
۳	تصویرسازی	۲۳	تدوین راهبرد دفاع نامتقارن
۴	هوشمندی راهبردی	۲۴	پیش‌بینی ضرورت‌های دفاعی
۵	شناخت شایستگی‌های کلیدی خود	۲۵	ارتقای توان بازدارندگی
۶	شناخت نقاط ضعف و قوت دشمن	۲۶	عملیات سریع و قاطع
۷	مردمی کردن جنگ	۲۷	آشنایی با عملیات مرکب و انجام ائتلاف
۸	ابتکار و خلاقیت	۲۸	اشرافیت اطلاعاتی از کلیات هدف دشمن
۹	آشنایی با توسعه پدافند غیرعامل	۲۹	انجام عملیات تأثیرمحور
۱۰	فرماندهی و کنترل	۳۰	اقدامات پیشدستانه و عملیات روانی
۱۱	پیشگیری از غافلگیری راهبردی	۳۱	هم‌زمان‌سازی قدرت
۱۲	توسعه و ارتقای منابع انسانی	۳۲	ارتقای مشروعیت با هدف اقتدارگرایی
۱۳	تقویت اندیشه نظامی و نظریه‌پردازی	۳۳	انجام عملیات غیرخطی
۱۴	تقویت مدیریت ابداع احتمال در امور نظامی	۳۴	مدیریت آستانه تحمل ملت‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱۵	توجه به رویکرد راهبردی دفاع مشروع پیشگیرانه	۳۵	ارزیابی همه‌جانبه اطلاعاتی
۱۶	آشنایی با دیپلماسی دفاعی	۳۶	تکیه بر عملیات روانی
۱۷	شناخت زمینه‌های شکل‌گیری گروه‌های شورشی	۳۷	درگیری همزمان در سطوح سه‌گانه
۱۸	دفاع هوشمندانه	۳۸	مدیریت کاهش هزینه‌های جنگ
۱۹	شناخت شایستگی‌های کلیدی خود	۳۹	محدودسازی جغرافیای تهدید
۲۰	بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی به منظور تحقق نفوذ اطلاعاتی	۴۰	انجام عملیات دفاع عامل و غیرعامل نسبت به نقاط آغازین تهدید

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

۳-۱. نیازهای فرماندهی صحنه جنگ ج.ا.ایران

جهت بررسی روایی ابزار از ضریب توافقی کندال استفاده شده که به بررسی توافق افراد در میزان اهمیت و اولویت گویه‌ها می‌پردازد. درحقیقت نتایج ضریب کندال شواهدی در راستای روایی محتوایی ابزار می‌باشد.

جدول شماره (۳): روایی محتوایی نیازهای فرماندهی صحنه جنگ ج.ا.ایران

تعداد افراد	ضریب توافقی کندال	ضریب خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری SIG
۶۹	۰/۱۴۱	۱۰۰۲/۸۹۳	۱۰۳	۰/۰۰۰

براساس نتایج بالا مشخص است که با بیش از ۹۹ درصد اطمینان میان مصاحبه‌شوندگان در اولویت‌بندی گویه‌ها توافق وجود دارد ($P < 0/01$, $X^2: 1002/893$)، بنابراین ابزار حاضر از روایی محتوایی برخوردار است.

جدول شماره (۴): پایایی مقیاس نیازهای فرماندهی صحنه جنگ ج.ا.ایران

تعداد مؤلفه	آلفای کرونباخ
۱۰۴	۰/۹۸۰

باتوجه به نتیجه پایایی مقیاس که از طریق آلفای کرونباخ به دست آمده است، مقیاس موردنظر دارای ضریب آلفای کرونباخ بیش از ۰/۷ بوده و در نتیجه این پرسشنامه شرایط پایایی را کسب نموده است. با مشاهده ضریب همبستگی میان متغیرها مشخص گردید که تمامی مؤلفه‌های این مقیاس دارای شرایط مناسبی جهت اخذ پایایی می‌باشند.

۲-۳. مقیاس نیازهای مدیریتی صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

جهت بررسی روایی ابزار از ضریب توافقی کندال استفاده شده که به بررسی توافق افراد در میزان اهمیت و اولویت گویه‌ها می‌پردازد. درحقیقت نتایج ضریب کندال شواهدی در راستای روایی محتوایی ابزار می‌باشد.

جدول شماره (۵): روایی محتوایی مقیاس نیازهای مدیریتی صحنه جنگ ج.ا.ایران

تعداد افراد	ضریب توافقی کندال	ضریب خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری SIG
۶۹	۰/۱۶۳	۱۱۵۸/۹۵۲	۱۰۳	۰/۰۰۰

بر اساس نتایج بالا مشخص است که با بیش از ۹۹ درصد اطمینان میان داوران در اولویت‌بندی گویه‌ها توافق وجود دارد ($P < 0/01, X^2: 1158/952$)، بنابراین ابزار حاضر از روایی محتوایی برخوردار است.

جدول شماره (۶): پایایی مقیاس نیازهای مدیریتی صحنه جنگ ج.ا.ایران

تعداد مؤلفه	آلفای کرونباخ
۱۰۴	۰/۹۷۵

با توجه به نتیجه پایایی مقیاس که از طریق آلفای کرونباخ به دست آمده، مقیاس موردنظر دارای ضریب آلفای کرونباخ بیش از ۰/۷ می‌باشد و در نتیجه این پرسشنامه شرایط پایایی را کسب نموده است. با مشاهده ضریب همبستگی میان متغیرها مشخص گردید که تمامی مؤلفه‌های این مقیاس دارای شرایط مناسبی جهت اخذ پایایی می‌باشند.

۳-۳. مقیاس نیازهای سطوح راهبردی صحنه جنگ ج.ا.ایران

جهت بررسی روایی ابزار از ضریب توافقی کندال استفاده شده که به بررسی توافقی افراد در میزان اهمیت و اولویت گویه‌ها می‌پردازد. درحقیقت نتایج ضریب کندال شواهدی در راستای روایی محتوایی ابزار می‌باشد.

جدول شماره (۷): روایی محتوایی مقیاس نیازهای سطوح راهبردی صحنه جنگ ج.ا.ایران

تعداد افراد	ضریب توافقی کندال	ضریب خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری SIG
۶۹	۰/۱۷۷	۱۲۵۸/۳۸۰	۱۰۳	۰/۰۰۰

براساس نتایج بالا مشخص است که با بیش از ۹۹ درصد اطمینان میان داوران در اولویت‌بندی گویه‌ها توافق وجود دارد ($P < 0/01, X^2: 1258/380$)، بنابراین، ابزار حاضر از روایی محتوایی برخوردار است.

جدول شماره (۸): پایایی مقیاس نیازهای سطوح راهبردی صحنه جنگ ج.ا.ایران

تعداد مؤلفه	آلفای کرونباخ
۱۰۴	۰/۹۷۸

باتوجه به نتیجه پایایی مقیاس که از طریق آلفای کرونباخ به دست آمده، مقیاس موردنظر دارای ضریب آلفای کرونباخ بیش از ۰/۷ می‌باشد و در نتیجه این پرسشنامه شرایط پایایی را کسب نموده است. با مشاهده ضریب همبستگی میان متغیرها مشخص گردید که تمامی مؤلفه‌های این مقیاس دارای شرایط مناسبی جهت اخذ پایایی می‌باشند.

۳-۴. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

به دلیل اینکه این تحقیق به دنبال یافتن مؤلفه‌های توانمندی موردنیاز فرماندهی صحنه جنگ از میان ۱۰۴ توانمندی استخراج شده از ادبیات تحقیق و مطالعه میدانی (مصاحبه با خبرگان) می‌باشد که در صورت کسب بیشترین آرای خبرگی از مجموع نمونه موردنظر،

بخشی از نیازهای فرماندهی صحنه جنگ به‌شمار رفته که برای این کار و باتوجه به نوع متغیرها که از نوع اسمی می‌باشد از آزمون ناپارامتریک خی دو استفاده شده است. با توجه به مقدار ضریب خی دو، میزان معناداری هریک از آزمون‌ها در هریک از مؤلفه‌های مورد-نظر و درصد تأیید آن، ۴۱ مؤلفه مورد تأیید قرار گرفت که این تعداد شامل مؤلفه‌های توانمندی مورد نیاز برای فرماندهی صحنه جنگ ج.ا.ایران براساس نظر خبرگی صورت گرفته از میان دانشجویان و دانش‌آموختگان دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی می‌باشد.

در ادامه، مؤلفه‌های توانمندی مورد نیاز مدیریت صحنه جنگ ج.ا.ایران باتوجه به توانمندی‌های احصاشده از نظر خبرگی مورد بررسی قرار گرفت که با کسب بیشترین آرای خبرگی از مجموع نمونه مورد نظر بخشی از نیازهای مدیریت صحنه جنگ ج.ا.ایران به‌شمار می‌روند که برای این کار و باتوجه به نوع متغیرها که از نوع اسمی می‌باشد از آزمون ناپارامتریک خی دو استفاده شده است.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

همان‌گونه که در بخش تجزیه و تحلیل مشاهده شد، توانمندی‌های مورد انتظار براساس نظر خبرگی صورت گرفته از میان دانشجویان و دانش‌آموختگان دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی در هر سه حوزه احصا گردیده که تعداد این توانمندی‌ها در حوزه فرماندهی صحنه جنگ ج.ا.ایران شامل ۴۰ توانمندی، در حوزه مدیریت صحنه جنگ ج.ا.ایران شامل ۱۱ توانمندی و در حوزه سطوح راهبردی صحنه جنگ ج.ا.ایران شامل ۲۶ توانمندی می‌باشد.

(۱) نیازهای فرماندهی صحنه جنگ ج.ا.ایران

جدول شماره (۹): نیازهای فرماندهی صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱	تهذیب	۲۱	بلندهمتی
۲	آشنایی با اصول عملیات روانی	۲۲	آشنایی با عملیات مرکب و ائتلاف
۳	شناخت عملیات پیشدستانه	۲۳	شهادت طلبی
۴	استفاده تجربه‌های دفاع مقدس	۲۴	استقامت در برابر مشکلات
۵	ظرفیت تحمل عقاید مخالف	۲۵	توانایی بسیج نیروها
۶	آشنایی با اصول استمرار عملیات در هر شرایطی	۲۶	اصل انعطاف‌پذیری به معنی قابلیت تغییر و تطبیق با هرگونه شرایط
۷	دانایی و بصیرت دینی و سیاسی	۲۷	اعتماد به نفس
۸	دوراندیشی	۲۸	مدیریت و فرماندهی روابط مشترک و مرکب توانایی ارائه آموزش‌های مناسب با مأموریت ویژه و جدید
۹	آشنایی با عملیات روانی	۲۹	مشورت کردن
۱۰	ثبات رأی داشتن	۳۰	ایثار، فداکاری و تکلیف‌مداری
۱۱	خودباوری	۳۱	شناخت شایستگی‌های کلیدی خود
۱۲	مدیریت زمان	۳۲	ایمان و اعتماد به هدف و اعتماد به موفقیت
۱۳	قدرت بیان	۳۳	بالا بردن آموزش‌های عقیدتی و نظامی همکاران و زیردستان
۱۴	آشنایی با راهکنش‌های ناهمتراز، ناهمگون و یا نامتقارن در جنگ‌های آینده	۳۴	شناخت نقاط ضعف و قوت دشمن
۱۵	حسن تدبیر و توان تصمیم‌گیری	۳۵	سرعت تشخیص
۱۶	شناخت اطلاعاتی و بصیرتی	۳۶	ارتقای ابتکار عمل و توان مؤثر در برابر تهدیدها
۱۷	آشنایی با سطوح مختلف جنگ	۳۷	آشنایی با جنگ‌های نیابتی
۱۸	داشتن قدرت تشخیص و تجزیه و تحلیل	۳۸	شهامت و جرئت
۱۹	شور و شوق و انگیزش رهبری	۳۹	آشنایی با اصول پدافند غیرعامل
۲۰	آشنایی با راهکنش‌های بدیع هنگام جنگ	۴۰	خوداتکابی

(۲) قابلیت و توانمندی‌های احصاشده مدیریت صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

جدول شماره (۱۰): قابلیت‌ها و توانمندی‌های مدیریت صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱	مدیریت دانش	۷	مدیریت عوامل فرهنگی
۲	مشورت‌کردن	۸	مدیریت عوامل نظام‌مند و ساختاری
۳	ظرفیت تحمل عقاید مخالف	۹	ارائه هدفمند برنامه‌های تخصصی
۴	قابلیت دانش سازمانی و حرفه‌ای	۱۰	تبدیل ارتباط فردی به جمعی
۵	توسعه تخصص‌های لازم در سازمان	۱۱	مدیریت منابع انسانی
۶	مدیریت زمان		

(۳) نیازمندی‌های سطوح راهبردی صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

جدول شماره (۱۱): نیازمندی‌های سطوح راهبردی صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران

ردیف	مؤلفه‌ها	ردیف	مؤلفه‌ها
۱	توان تهیه چشم‌انداز	۱۴	شناخت عوامل هم‌افزایی قدرت
۲	آینده‌نگری و پیش‌بینی	۱۵	شناخت اقتصاد دفاعی و دفاع اقتصادی
۳	آشنایی با مفاهیم قدرت و مشروعیت‌سازی	۱۶	آشنایی با مدیریت آستانه تحمل ملت‌ها
۴	دوراندیشی	۱۷	تغییر در نوع مانور در سطوح راهبردی
۵	درک پیچیدگی‌های محیط بین‌الملل	۱۸	آشنایی با اصول دفاع همه‌جانبه
۶	توان و تجربه عملی در محیط بین‌الملل	۱۹	شناخت کانون‌های منازعه داخلی
۷	زیرکی و زکاوت در حوزه سیاست	۲۰	شناخت مؤلفه‌های قدرت و حوزه‌های تأثیر
۸	درک فراگیر از همه عناصر اقتدار ملی	۲۱	شناسایی جریان‌های سیاسی داخلی
۹	آشنایی با دیپلماسی دفاع	۲۲	آشنایی با روندها، پارادایم‌ها و مگادادیم‌های حوزه دفاع
۱۰	شناخت عمیق اندیشه‌های دفاعی حضرت امام ^(ره) ، مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی) و ولایت‌مداری	۲۳	آشنایی با شیوه‌های مختلف تفکر و اندیشه‌ورزی
۱۱	آشنایی با اصول بازدارندگی	۲۴	شناخت مسائل راهبردی جهان اسلام
۱۲	آشنایی با حوزه‌های نفوذ ج.ا.ایران	۲۵	توانایی هدایت گروه‌های مطالعات راهبردی
۱۳	شناخت گسست‌های موجود در راهبردهای دشمن	۲۶	هوشمندی راهبردی

۴-۲. پیشنهادها

(۱) مؤلفه‌های احصاشده این پژوهش (نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌ها) به‌عنوان محتوای تولیدی، مبنای بازبینی در به‌روزرسانی متون فعلی دانشکده دفاع ملی و سایر دانشکده‌های دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی در سیاست‌گذاری‌های آموزشی و متناسب با گرایش‌ها قرار گیرد.

(۲) رویکرد تولید محتوای مورد استفاده در این پژوهش می‌تواند مبنای الگوی نیازسنجی آموزشی برای بازنگری و به‌روزرسانی رشته‌ها و گرایش‌های دانشگاه‌های نظامی قرار گیرد.

(۳) یافته‌های این پژوهش مبنایی برای اولویت‌بخشی به رویکردهای مراکز آموزش دفاعی در تمامی سازمان‌ها قرار گیرد.

منابع و یادداشت‌ها

الف. منابع فارسی

۱. ا.ج. اسکیلز، رابرت، (۱۳۸۴)، *جنگ‌های آینده*، ترجمه عبدالمجید حیدری، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ.
۲. تجری غریب‌آبادی، ذبیح‌الله، (۱۳۸۹)، جنگ نرم در یک نگاه، وب‌گاه باشگاه اندیشه.
۳. حسنیو، خسرو، (۱۳۸۸)، *مروری بر مفاهیم جنگ*، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقات صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
۴. حیدری، کیومرث و فریدون عبدی، (۱۳۹۱)، جنگ‌های آینده و مشخصات آن با تحلیلی بر دیدگاه برخی صاحب‌نظران نظامی غرب، *فصلنامه مدیریت نظامی*، سال دوازدهم، شماره ۴۸.
۵. دهقان، نبی‌الله، (۱۳۹۲)، *ارائه الگوی تفکر راهبردی مدیران ارشد نیروهای مسلح ج.ا.ا در سطوح و حوزه‌های مختلف سازمانی با هدف ارتقای توان رزمی*، ستاد آجا، طرح و برنامه و بودجه آجا (مدیریت تحقیقات نظری آجا).
۶. زین‌الدینی، مجید، (۱۳۹۶)، مدیریت و فرماندهی در نیروهای مسلح از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، *فصلنامه مدیریت اسلامی*، سال ۲۵، شماره ۳.
۷. طلوعی، محمود، (۱۳۷۵)، *فرهنگ جامع علوم سیاسی*، تهران، نشر علم.
۸. کاگلر، ریچارد، (۱۳۸۰)، *استراتژی و وضعیت نیروی آمریکا در قرن ۲۱*، ترجمه احمدرضا تقاء و داود علمایی، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ.
۹. کرمی‌راد، محمد، (۱۳۸۴)، *جزوه درسی استراتژی‌های نظامی*، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۱۰. مشیرزاده، حمیرا، (۱۳۸۶)، *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، تهران، سمت.
۱۱. میرزایی، مسعود، (۱۳۸۶)، جنگ و صلح، دو روی یک سکه، روزنامه ایران (۱۳۸۶/۰۶/۱۲).
۱۲. هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۱) *نظریه برخورد تمدن‌ها*، ترجمه مجتبی امیری وحید، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.